

PLEASE NOTE! THIS IS SELF-ARCHIVED VERSION OF THE ORIGINAL ARTICLE

To cite this Article: Ahopelto, T. ; Hovila, H. ; Murtola, K. & Tolonen-Kytölä, T. (2017) Sähköiset lähteet haastavat opiskelijoita ja ohjaajia. Kielikello 3, 29-31.

URL: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=3015>

Tarja Ahopelto, Hanna Hovila, Kaarina Murtola ja Tuija Tolonen-Kytölä

Sähköiset lähteet haastavat opiskelijoita ja ohjaajia

Korkeakouluopiskelijoiden on tärkeää perehtyä oman alansa tutkimuksiin ja alan asiantuntijoiden teksteihin. Heidän tulee myös harjaantua kirjoittamaan tekstiä, joka pohjautuu näihin asiantuntijateksteihin. Sähköisten lähteiden luotettavuudesta ei kuitenkaan ole aina helppo varmistua.

Tutkimustieto on avautunut akateemisista piireistä entistä laajemmin yhteiskuntaan, ja tieteen julkistamisen muodot ovat monipuolistuneet. Miten tämä muutos heijastuu ammattikorkeakoulun opinnäytetöihin ja niissä käytettäviin lähteisiin? Lähestymme asiaa neljän usein toistuvan, opiskelijan suusta kuullun kysymyksen avulla.

Tieteen julkisuuden muutoksesta on kirjoittanut mm. Helsingin yliopiston viestinnän professori Esa Väliverronen. Nykyään monet tutkijat toimivat aktiivisesti internetissä, sosiaalisessa mediassa ja erilaisissa asiantuntijatehtävissä kaupallisilla markkinoilla. He vaikuttavat yhteiskunnallisiin asioihin myös julkishallinnossa, politiikassa ja erilaisissa kansalaisjärjestöissä. Tutkijat käyvät vuoropuhelua yleisöjensä kanssa myös aivan uusilla areenoilla, joista Väliverronen mainitsee esimerkkinä 2000-luvulla yleistyneet tiedekahvilat ja kansalaisraadit. Perinteisten professioiden rinnalle julkisuuteen on tullut myös uusien asiantuntija-ammattien edustajia, joiden tieto perustuu tutkimustiedon sijasta käytännön tietoon ja kokemukseen. Mitä enemmän tietoa on tarjolla, sitä enemmän valinnanvaraa opiskelijoillakin on tietoperustansa rakentamisessa.

Eiks tää muka käy?

Luotettavat lähteet ja huolellinen lähdekritiikki ovat hyvän opinnäytteen perusta. Opiskelijoita muistutetaan yhtenäen luotettavien lähteiden tärkeydestä. Mutta minkälainen on luotettava lähde? Opiskelijoita on totuttu opastamaan hyvään lähdekritiikkiin kehottamalla heitä arvioimaan muun muassa kirjoittajan tunnettuutta ja arvostettavuutta, tiedon alkuperää ja julkaisijan arvovaltaa tai lähteen totuudellisuutta ja puolueettomuutta (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2015). Toimivatko perinteiset neuvot muuttuneessa maailmassa? Konkretisoimme valintapulmia muutamilla esimerkeillä.

Ensiksi kirjoittajan tunnettuuden ja arvostettavuuden pohdinta on monimutkaistunut internetin ja sosiaalisen median yleistymisen myötä. Miten pitäisi arvottaa erilaisia internetin tuomia uusia lähdetyyppisiä, kuten oppimis- ja työskentelyalustoja, keskustelupalstoja, twiittejä tai blogeja? Esimerkiksi tiedeblogit ovat nopeasti yleistyneet. Tiedeblogeja kirjoittavat tutkijoiden lisäksi toimittajat, erilaiset viestinnän ammattilaiset ja tiedeharrastajat. Opinnäytettään tekevän voi olla vaikea verrata kirjoittajia toisiinsa: kuka heistä on arvostetuin? Valintaa vaikeuttaa usein myös se, että bloggaajalla saattaa olla laaja, aktiivinen lukijajoukko, vaikka hän ole ollut kovin aktiivinen perinteisillä tiedefoorumeilla. Voisivatko siis blogiasiantuntijat olla tarpeeksi luotettavia lähteitä ammattikorkeakoulun opinnäytteissä?

Toiseksi lähdetiedon alkuperä saattaa aiheuttaa pulmatilanteita. Opinnäytteiden ohjaajat joutuvat usein miettimään, ovatko esimerkiksi toimeksiantajayrityksen sisäiset lähteet tarpeeksi luotettavia opinnäytteisiin. Jos intranetlähde on ainoa mahdollisuus tai järein saatavilla oleva lähde, pitäisikö

lähdettä voida hyödyntää opinnäytteessä? Tällöin voisi olla nykyaikaista lähdekritiikkiä hyväksyä esimerkiksi toimeksiantajan intranet uskottavaksi lähteeksi. Sisäisen tietoverkon lähteet voitaneen rinnastaa julkaisemattomiin lähteisiin, joista on tärkeää merkitä, missä tieto on saatavilla.

Kolmanneksi opiskelijaa voi mietityttää asiantuntijoiden uskottavuus. Asioista voidaan esittää julkisuudessa voimakkaita kannanottoja puolesta ja vastaan. Viime vuosilta on useita esimerkkejä tilanteista, joissa tieteellisten asiantuntijoiden ja kokemusasiantuntijoiden näkemykset ovat vastakkain. Julkisuudessa on väitely kiivaasti esimerkiksi terveys-, kasvatus- ja ravintoasioista. Ketä pitäisi uskoa? Erilaisten asiantuntijoiden ja lausunnonantajien uskottavuus ja kommenttien käyttökelpoisuus ovat yhteydessä siihen, missä tarkoituksessa ja missä osassa opinnäytteen raporttia lausuntoa hyödynnetään.

Apu! Mun lähdettä ei löydy enää netistä

Internet on häilyvä ympäristö lähdeaineiston hankintaan: Aineistoa voidaan milloin tahansa muuttaa, päivittää tai korvata toisella. Verkkosivut voivat poistua käytöstä ennalta arvaamatta ja jopa kesken tutkimusprosessin. Voiko sellaisia lähteitä käyttää, jotka eivät ole lukijan jäljitettävissä? Esimerkiksi Hirsjärvi ja muut (2015) eivät suhtaudu tällaisiin lähteisiin kategorisen tuomitsevasti. Heidän mukaansa (s. 384) ”Työn tarkastaja alan asiantuntijana tunnistaa todennäköisesti viittauksen sisällön perusteella haamulähteet, jos sellaisiin viitataan.” He siis pitävät mahdollisena ongelmana ”keksittyä tietoa”. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöissä ongelmana on pikemminkin lähdetiedon tulkinta ja käyttötapa, ja siksi on hyvä päästä lukemaan käytettyä lähdettä. Ei voida myöskään olettaa, että nykyisen informaatiotulvan aikana asiantuntijat tuntevat kaikki alan lähteet.

Sähköiset lähteet altistavat myös plagioinnille, kun tarjolla on paljon tekstejä, joista voi leikata ja liimata. Korkeakoulut ovatkin tarttuneet rivakasti plagioinnin ongelmiin ja ottaneet käyttöön plagioinnintarkistusohjelmia. Ne tunnistavat, mikäli opinnäytetyön tekstiä vastaava teksti löytyy jostain aiemmin julkaistusta. Ohjelmat tunnistavat myös, mikäli alkuperäistekstiä on vain näennäisesti referoitu. Plagiointi on kuitenkin laajempi ongelma kuin yksittäiset virkkeet tai tietty tekstinpätkä. Se voi ulottua esimerkiksi aiheen käsittelytapaan tai jäsentelyyn. Opiskelijan on myös joskus vaikea tunnistaa, mikä on alkuperäinen lähde, sillä samaa tietoa kierrätetään lähteestä toiseen.

Mihin tää piste pannaan?

Lähdetyyppien moninaisuus on muodostunut haasteeksi opinnäytetöissä myös merkintäteknisesti. Aina ei ole selvää, mitä lähdeviitteeseen pitäisi merkitä tai ovatko lähdetiedot ylipäänsä löydettävissä. Kuka esimerkiksi merkitään kirjoittajaksi silloin, kun sisällöllä on yhteisötuottaja tai miten viitataan asiantuntijasivustoihin, joilla ei ole selkeää julkaisutahoa? Miten Instagram-tili taipuu lähteeksi esimerkiksi liiketalouden alalla tai wiki-sisältö terveydenhoitoalalla? Millä tavalla kuvaa voi käyttää noudattaen tekijänoikeuteen liittyviä säädöksiä?

Lähteiden muuttuminen sähköisiksi näkyy hyvin erilaisilla, perinteisiksikin ajatelluilla aloilla. Musiikin opiskelijoiden lähteinä käyttämät klassisten sävellysten vuosisatoja vanhat nuotit ovat saatavilla sähköisessä muodossa, ja kuvallisen ilmaisun opinnoissa voidaan käyttää hyväksi verkossa julkaistuja taideteoksia. Tekniikan alalla perinteiset käyttöohjeet ja manuaalit korvautuvat nykyisin usein Youtube-videoilla. Tunnetut tutkijat pitävät tiedeblogeja, twiittaavat tai julkaisevat vlogeja; tiedeviestintään keskittyneitä vuorovaikutteisia suomalaisia verkkosivustoja ovat

Tiedetuubi ja Uudistamo. Yritysmailmassa lyhyet videoidut myyntipuheet Slush-tapahtuman tapaan ovat tärkeä osa viestintää.

Ohjaustilanteissa opiskelijat ovat yleensä kiinnostuneita pienistä asioista, ja he pohtivat niitä yksityiskohtia myöten. Ongelmaksi on muodostunut se, että verkkosisällöt eivät noudata samoja lainalaisuuksia kuin painetut lähteet. Esimerkiksi sisällön tuottajan ja julkaisujan jäljittäminen voi olla hankalaa. Jos näitä perustietoja ei sähköisestä lähteestä löydy, millaiset lähdetiedot riittävät?

Monien organisaatioiden kotisivuilta löytyy ohjeita julkaistujen sisältöjen käyttöön ja viittaamiseen. Erilaiset merkintäohjeistukset saattavat hämmentää niin opiskelijaa kuin opinnäytteiden ohjaajaakin. Myös korkeakoulujen ja alojen välillä on eroja. Ne saattavat koskea koko lähdeviittaustapaa, tai niitä saattaa olla esimerkiksi sellaisissa yksityiskohdissa kuin viittausajankohdan ja saatavuustietojen esittämisjärjestyksessä tai lähdemerkinnöissä käytävissä välimerkeissä. Ongelma konkretisoituu erityisesti nyt, kun korkeakouluja kannustetaan yhä enemmän oppilaitosten väliseen yhteistyöhön ja opintoja voi suorittaa ristiin eri korkeakoulujen välillä.

Sähköisten lähteiden merkitsemiseen ei ole ollut olemassa valtakunnallisia ajantasaisia ohjeistuksia, joihin olisi voitu turvautua. Kevään 2017 aikana kuitenkin Kotimaisten kielten keskus täydensi sähköisten ohjeiden ja viitemerkintöjen merkitsemisen suuntaviivoja verkkosivuilleen (ks. Kielitoimiston ohjepankki, ohje Sähköiset lähteet ja viitemerkinnät). Ohjeet on tarkoitettu kokoamaan yhteen lähteiden merkitsemisen pääperiaatteet. Apuna tässä työssä oli ammattikorkeakoulujen suomen kielen ja viestinnän opettajien Suvi-verkosto.

Voiksä auttaa?

Ammattikorkeakoulun viestinnän opettajan käytännön arjessa on tullut selväksi, että opinnäytteeseen liittyvää kirjoittamisen ohjausta tarvitaan entistä enemmän. Kirjoittamisen taidot ovat tutkimusten mukaan heikkenemässä, joten on oletettavaa, että kirjoittamisen ohjausta tarvitaan jo opintojen aikanakin enemmän. Resursseja on kuitenkin yhä vähemmän.

Joissakin ammattikorkeakouluissa järjestetään tekstinohjausta säännöllisesti, toisissa ei lainkaan. Kirjoitusvaiheessa saatetaan järjestää opinnäytetyöpajoja, joissa opiskelija voi saada henkilökohtaista ohjausta muun muassa lähdemerkintäpulmiin tai tekstin rakenteeseen. Ohjaus näyttäisi olevan siirtymässä vahvemmin ajasta ja paikasta riippumattomaksi, esimerkiksi blogiin, Facebookiin, chatiin tai Skypeen.

Lähteiden hallintaan ja merkintään apua voi saada myös sähköisistä työkaluista, kuten RefWorksista, Wordin omasta lähdeluettelotyökalusta ja Zoterosta. Työkalut ovat kuitenkin jäykkiä eivätkä välttämättä taivu moninaiisiin sähköisiin lähteisiin. Lisäksi niiden käyttö edellyttää sitä, että opiskelija ymmärtää sähköisiin lähteisiin liittyvän viittaamisen periaatteet ja tunnistaa käyttämänsä lähdeyyppin. Sähköiset työkalut eivät siis tee työtä opiskelijan puolesta.

Opiskelijaa auttaa myös opettajien välinen yhteistyö. Ihanteellisinta on, jos opinnäytettä ohjaavat suomen kielen ja viestinnän opettaja sekä sisällön ohjaaja yhdessä. Tällöin kaikilla olisi hyvä olla tiedossa yhteiset periaatteet ja säännöt. Avoin keskustelu eri alojen opettajien välillä on siis tarpeellista.

Kohti yhteisiä suuntaviivoja

Uudet asiantuntijatiedon julkaisutavat asettavat moninaisia haasteita ammattikorkeakoulujen opinnäytetöille. Ohjauksessa lähteiden oikeanlaisen käytön opastamisen voidaan ajatella olevan ongelmanratkaisutaitoa ja siihen ohjaamista. Kyse on siis tavallaan enemmän siitä, että opiskelijat ymmärtävät lähteistetyn tekstin tuottamisen periaatteita tekstilajin, tiedon jäljitettävyyden ja sisällön luotettavuuden sekä tekijänoikeuksien näkökulmista.

Korkeakoulutasolla tuskin päästään tilanteeseen, jossa käytössä on vain yksi yhtenäinen viittaustekniikka, koska eri tieteenaloilla on erityisiä viittauskäytänteitä ja alakohtaisia vaatimuksia. Hyvä edistysaskel kuitenkin olisi, jos peruseriaatteista voitaisiin sopia. Tällainen tavoite on ohjannut Kotuksen ja Suvi-verkoston yhteistyötä. Yhtenäistäminen vaatii työtä ja yhteistyöhalukkuutta, mutta voisi helpottaa jatkossa eri oppilaitoksesta toiseen siirtymistä sekä myös sähköisten lähteiden käyttöön ohjaamista.

Kirjoittajat ovat ammattikorkeakoulujen suomen kielen ja viestinnän opettajien Suvi-verkoston jäseniä. He työskentelevät yliopettajina ja lehtoreina: Tarja Ahoelto Jyväskylän ammattikorkeakoulussa, Hanna Hovila Diakonia-ammattikorkeakoulussa, Kaarina Murtola Laurea-ammattikorkeakoulussa sekä Tuija Tolonen-Kytölä Centria-ammattikorkeakoulussa.

Lähteet

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2015. Tutki ja kirjoita. 20. Painos. Helsinki: Tammi.

Johansson, M. 2017. Youtube ja videot: arkea, huumoria vai asiaa? Kieli, koulutus ja yhteiskunta – Toukokuu 2017.

Teema: Sosiaalinen media. Kielikoulutuspolitiikan verkosto. Saatavissa: <http://www.kieliverkosto.fi/article/youtube-ja-videot-arkea-huumoria-vai-asiaa/>. Viitattu 11.6.2017.

Sähköiset lähteet ja viitemerkinnot 2017. Kotimaisten kielten keskus. Saatavissa:

<http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/702>. Viitattu 23.5.2017.

Väliverronen, E. 2016. Julkinen tiede. Tampere: Vastapaino.